

KLESTENITZ TIBOR

HIPERLOJALITÁSTÓL A KIRÁLYSÉRTÉSEKIG
FERENC JÓZSEF ÁBRÁZOLÁSA A DUALIZMUS KORÁNAK MAGYAR
SAJTÓJÁBAN*

„Éljen Ferenc József, magyarok királya! / Nem ült még a trónon dicsőbb lélek nála.
A saját érzelmét értünk megtagadta / Azt, mi neki drága / A hon oltárára / Áldozatul adta.

Éljen Ferenc József, kinek nemes lelke / Magát a nemzetnek alája rendelte!
Megilleti érte a nemzeti hála / Tanú rá a mennybolt: / A magyarnak nem volt / Még
ilyen királya!”¹

„Ha nincs Ferenc József – Deák Ferenc terve / Esmék lomtárában ábrándul heverne;
Ha nincs Ferenc József – Magyarország sincsen, / Nyögnénk hunyó fajként s lázong-
nánk bilincsen. [...]

Ma *van* Ferenc József – s ha egyszer nem lenne? / Irtóztató gond az: mit veszthetünk
benne!

Békét, jogot, rendet, magyar szabadságot / Elveszthetünk mindent – az egész világot!”²

„Ez egy Habsburg, aki végre / Magyarot jó szívvel bírál.

Elhibázott négyszáz évre / Fátyolt vet e bölcs király.

Jobb, új útra maga tére / Büszke hű magyar népére

Kerül mindent, ami sért – / Oh magyarok, imádkozzunk Első Ferenc Józsefért!”³

Az idézett költői zöngemények az 1890-es, 1900-as években jelentek meg a *Borsszem Jankó* című, kormánytámogató, liberális élclapban, amely a korban igen népszerűnek számított.⁴ Ezek azért érdekesek a számunkra, mert felfogásuk jól reprezentálja, hogy a dualizmus korában a magyar sajtó fősodrába tartozó orgánumok általánosságban véve milyen képet igyekeztek festeni a királyról. Eszerint Ferenc

* A tanulmány elkészítését a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság támogatta.

¹ Stádiumok. *Borsszem Jankó*, 1893. november 12. 2.

² Két király-ünnep. *Borsszem Jankó*, 1893. augusztus 22. 2.

³ I. Ferenc Józsefért. *Borsszem Jankó*, 1902. február 16. 2.

⁴ Erről részletesen ld. BUZINKAY Géza: *Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében*. Budapest, Corvina, 1983.

Józseffel új korszak kezdődött a magyarság és a Habsburgok kapcsolatában, hiszen az uralkodó az 1867-es kiegyezés megkötésével önként szakított az általa 1849-ben, a forradalom leverése után bevezetett neoabszolutista kormányzással, és ettől kezdve a magyar nemzeti hagyományok, valamint a liberális szabadságjogok és a parlamentarizmus tiszteletben tartásával, általános közmegelegedésre uralkodott, ő lett a „legalkotmányosabb király”. Ez a jelző először – legalábbis az online elérhető sajtóadatbázisok szerint – 1874-ben, a *Fővárosi Lapok* hasábjain fordult elő a magyar sajtóban, egy tudósításban, amely szerint Búsbach Péter budapesti várospolitikus egy jogászgyűlés bankettjén élte a „legalkotmányosabb” uralkodót.⁵ Ezt a pozitív imázst közvetíti vizuális módon az az igen kifejező rajz is, amelyet a *Borszem Jankó* 1910-ben közölt, és amely Benczúr Gyula *Vajk megkeresztelése* című festményének kompozícióját veszi át. A középpontban, a szertartást végző főpap helyén itt maga Szent István áll, aki megáldja az előtte áhítatosan meghajló, teljes uralkodói pompában, a fején a Szent Koronával ábrázolt Ferenc Józsefet, azt üzenve, hogy ő a magyar történelmi tradíció jogos örököse.⁶

A sajtó – hasonlóan a kor többi monarchikus államában tapasztalható gyakorlat-hoz – igyekezett minél részletesebben tájékoztatni a közvéleményt a király életéről, mindennapjairól, egészségi állapotáról, utazásairól, a hivatalos eseményeken való szerepléseiről. Ezek a híradások annyira megszokottak voltak, hogy a *Borszem Jankó* 1916-ban még a király haláláról is a hivatalos úti jelentések modorában tudósított. Eszerint a felséget a Másvilágon a közlekedési ügyek minisztere, Dr. Szent Péter fogadta. A felség frissen pattant le az őt szállító különfelhőből, elbeszélgetett a fogadóbizottság tagjaival, különösen Tisza Kálmánnal, akit biztosított arról, hogy a fia jól érzi magát és még sokáig nem kell tartani attól, hogy feljön az Égbe rendet csinálni. Ezután szállására hajtatott, kocsijának nagy tömegek álltak sorfalat, egyenruhás angyalok tartották fenn a rendet, a császárhimnusz előadását személyesen Joseph Haydn vezényelte. Őfelsége szállásán kihallgatta Deák Ferencet, aki tájékoztatta, hogy jelenleg a Menny és a Purgatórium közötti kiegyezés tető alá hozásán fáradozik. Végül fogadta a limanovai hősök küldöttségét, meghallgatta a *Ferenc Jóska kiállott a kapuba* kezdetű népdalt, és jóízűen nevetett a poénon.⁷

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a dualizmus korában, amikor a gyakorlatban is érvényesülő sajtószabadság ezt lehetővé tette, a magyar sajtó mennyire szakadt el a hivatalos, az udvar és a kormány által elvárt, sokszor kedélyeskedő

⁵ Az ötödik jogászgyűlés. *Fővárosi Lapok*, 1874. május 30. 535.

⁶ Királyok napja. *Borszem Jankó*, 1910. augusztus 21. 1.

⁷ Riport a Másvilági Híradó 1916. november 22-iki számából. Rendkívüli kiadás. *Borsszem Jankó*, 1916. november 26. 4.

Ferenc József-képtől, a „legalkotmányosabb király” képzetétől, és hogyan jelentek meg a nyilvánosság előtt a személyével és uralkodásával kapcsolatos kritikus vélemények.

A SAJTÓJOGI KERETEKHEZ VALÓ ALKALMAZKODÁS

Az uralkodót a sajtó általában nagy tisztelettel kezelte, amit jelez az is, hogy alig jelentek meg róla karikatúrák. Bár alakja sokszor feltűnt a népszerű élclapok oldalain, a rajzolók a legtöbb esetben nem éltek a karikírozás eszközeivel. A dualizmus korának élclapjaiban a király többnyire valóság-hű rajzokon jelent meg, mint a magyar állam megtestesítője. Így például a *Borsszem Jankó* 1880-as rajzán Ferenc József méltóságteljesen beszélget a német császárral, míg a komikumot a kettejüket a földön ülve szemlélő, éretlen gyermekként ábrázolt Milán szerb király alakja szolgáltatja.⁸ A függetlenségi élclap, a *Bolond Istók* 1908-as rajzán az uralkodó pedig magát a birodalmat jelképezi, amint a fáról leszüreteli az almaként ábrázolt Bosznia-Hercegovinát.⁹

Ez az ábrázolási stratégia a Monarchia egész területén általánosnak számított. Amint Karl Vocelka osztrák történész megjegyezte, a császár-király testi adottságai, így pofaszakála és kalapácsorra remek alapanyagot jelentett a karikatúristák számára. A külföldi sajtó munkatársai ezt alaposan ki is használták, Ferenc József saját alattvalói azonban nem készítettek róla karikatúrákat, csak ártatlan jellegű, többnyire pozitív eseményeket megjelenítő rajzokat, hiszen a sértő képek kimerítették volna a Majestätsbeleidigung, az uralkodósértés fogalmát, amit a Lajta osztrák oldalán az 1853-as büntetőtörvénykönyv 63. §-a 1–5 évig terjedő börtönbüntetéssel fenyegetett. Az alkotók öncenzúrája és a szerkesztőségek szoros kontrollja miatt azonban ilyen esetek igen ritkán fordultak elő.¹⁰

Felmerülhet a kérdés, hogy az erősen elterjedt pozitív imázs vajon mennyire tükrözte a lapkészítők valós véleményét, hiszen a király személyét a törvény külön védte a dualista Magyarországon is, a kritika tehát csak korlátozottan juthatott érvényre. A Szemere Bertalan által megszövegezett, liberális alapvetésű sajtótörvény, az 1848. évi XVIII. törvénycikk, amely 1867-ben újra hatályba lépett, a sajtószabadság egyik fontos gyakorlati biztosítékaként előírta, hogy a sajtóperekben a laikus közvéleményt

⁸ Ischlből. *Borsszem Jankó*, 1880. augusztus 15. 1.

⁹ Annektálás után. *Bolond Istók*, 1908. október 11. 3.

¹⁰ Erről részletesen ld. HOREL, Catherine: Austria–Hungary, 1867–1914. In: *Political Censorship of the Visual Arts in Nineteenth-Century Europe. Arresting Images*. Szerk. GOLDSTEIN, Robert Justin–NEDD, Andrew M. New York, Palgrave Macmillan, 2015. 88–129.

képviselő esküdszékek döntsenek a bűnösség kérdéséről.¹¹ A törvény ugyanakkor a kor szellemének megfelelően számos korlátozó intézkedést is tartalmazott. A 6. § a Pragmatica Sanctio és a birodalmi kapcsolat tetteles felbontása elleni izgatást, illetve az alkotmány erőszakos megváltoztatására irányuló és a törvényes felsőbbség elleni izgatást rendelte büntetni, a 7. § a király személyét és a trónöröklés rendjét, a 8. § pedig az uralkodóház tagjait részesítette büntetőjogi védelemben.¹²

A jogalkalmazás gyakorlatával kapcsolatban érdemes idézni Gerő András véleményét, aki a korszak talán leghíresebb sajtóperére hívja fel a figyelmet. Böszörményi László, Nagyikálló '48-as országgyűlési képviselője 1867 augusztusában közölte a *Magyar Újság* című lapjában Kossuth Lajos egyik levelét, amelyben a következő mondat szerepelt: „én az osztrák ház uralmát hazám függetlenségével és önállásával inkompatibilisnek [összeférhetetlennek] hiszem”. A cikk természetesen nagy feltűnést váltott ki: a *Magyar Újság* általában négyezer példányban kelt el, ezt a számot viszont több mint ötvenezren vásárolták meg. A közlés miatt Böszörményi László ellen sajtóper indítottak, és az esküdszék el is marasztalta, egy évi szabadságvesztésre és kétezer forint pénzbüntetésre ítélte. Böszörményi súlyos tüdőbetegként vonult börtönbe, ahol a rossz viszonyok következtében gyenge egészségi állapota tovább romlott és végül meghalt. Elvbarátja, Irányi Dániel temetési beszédében úgy véle, hogy „Ha kegyelemért könyörög, szabadságát visszanyeri, azonban ő meghalni kész, de térdet hajtani nem. Törhetetlen volt, ezért kellett fogságban vesznie.”

Gerő András felfogása szerint a hatalom ezzel mintegy üzent a sajtónak, és kijelölte azokat a határokat, amelyek között a király szerepét értékelni lehetett. A néhány évvel később, 1878-ban elfogadott büntetőtörvénykönyv 140. §-a pedig bevezette a királysértés fogalmát. Eszerint „Aki a király ellen sértést követ el, vétség miatt két évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő. Aki azonban a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el, vétség miatt három évig terjedhető államfogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő.” Hogy mi számít sértésnek, azt a törvény természetesen nem szabta meg pontosan, ennek megítélése mindig a konkrét esettől függött. Gerő András szerint a hatalom ezzel áttételesen olyan hangütésre ösztönözte a sajtót, amely a királlyal szembeni ellenségességnek még a látszatát is kizárta, így aztán a dualizmus korában a sajtó és a politika nem bővelkedett az uralkodót érintő kritikai észrevételekben.¹³

¹¹ BUZINKAY Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 113–116. (A továbbiakban BUZINKAY, 2016.)

¹² RÉVÉSZ T. Mihály: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon 1867–1875*. Budapest, Akadémiai, 1986. 16. (A továbbiakban RÉVÉSZ T., 1986.)

¹³ GERŐ András: *Ferenc József, a magyarok királya*. H. n., Pannonica, 1999. 165–170. (A továbbiakban GERŐ, 1999.)

Egyes kortárs visszaemlékezők is hasonló felfogást vallottak. Az egyébként legitimista újságíró, Szabó László például 1927-ben elítélően írt arról, hogy „I. Ferenc Józsefet már életében elnevezték egyes szervilis államférfiak a legalkotmányosabb királynak, s ezt a bárgyúságot a chlopy hadiparancs és a nyomor és szenvedés 1905-iki beígérése után is hivatalból erőszakolta a nemzet agyába az iskola, s a lojális pártok, lapok és közintézmények.”¹⁴

A továbbiakban ezért arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, a királysértési sajtóperek milyen hatással lehettek Ferenc József imázsának formálódására.

KIRÁLYSÉRTÉSI ESETEK AZ 1890-ES ÉVEKBEN

Az internetes adatbázisokban kutatva azt találjuk, hogy az 1870-es, 1880-as években a sajtó alig számolt be hírlapi királysértésekről. A *Budapesti Hírlap* 1887-ben arról írt, hogy Magyarországon évente átlagosan mindössze 10–15 esetet tárgyalt az ilyen ügyek vizsgálatára egyedül jogosult budapesti királyi törvényszék, ráadásul alig 2–3 magyar nemzetiségű akadt az előző tíz évben a vádlottak között, a többség román és a szerb nacionalista volt. „Ha a büntető statisztika nemzetiség szerint is csoportosítaná az elítélteket, meggyőző bizonyítékot szolgáltatna arra nézve, hogy magyar ember királysértést nem követ el soha, vagy csak igen ritka esetben”¹⁵ – vélte a szerző.

1890-ben vége szakadt a viszonylagos nyugalom korszakának, megkezdődött a dualizmus válságperiódusa.¹⁶ Ez számos belpolitikai válságot hozott magával, így az egyházpolitikai küzdelmet, amely a mintegy öt évig húzódó, igen heves közéleti vitákat követően, az egyházpolitikai reformtörvények elfogadásával és a kötelező polgári házasságkötés bevezetésével ért véget. Ez az eseménysorozat természetesen igen elkeseredett reakciókat váltott ki az ultramontán katolikusok sajtójában. Dühük a király személyét is érintette, hiszen Ferenc Józsefnek hatalmában állt volna a kormányzati törekvések megakadályozása – ám ő ezt politikai megfontolások miatt végül nem tette meg.¹⁷ 1894 májusában például a *Herkó Páter* című ultramontán élclap, amely önmeghatározása szerint „a vallás által megszentelt hamisítatlan haza-

¹⁴ SZABÓ László: Az alkotmány reformjának második fejezete: a törvényhatóságok reformja. *Pesti Napló*, 1927. január 1. 33.

¹⁵ Illojális szerzetes. *Budapesti Hírlap*, 1887. október 5. 7.

¹⁶ DIÓSZEGI István: *A Ferenc József-i kor. Magyarország története 1849–1918*. Budapest, Vince, 1999. 80.

¹⁷ SALACZ Gábor: *A magyar kultúrharc története 1890–1895*. Bécs [Pécs], Pécsi Egyetemi Kiadó, 1938. – CSÁKY, Moritz: *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95*. Graz–Wien–Köln, Böhlau, 1967.

fiságot a humor jogainak gyakorlásával” igyekezett szolgálni,¹⁸ karikatúrát közölt *Éljen a szabadelvű egyházpolitika* címmel. A kép elsősorban a liberális felfogású függetlenségi politikusokat vette célba. Az ábrázolás középpontjában egy szószék látható, amelyre Kossuth Lajos arcképe van rajzolva. Jobbról Eötvös Károly alakja látszik, amint a Szent Koronáról lefricskázza a keresztet. Balról Hermann Ottó áll egy bombával, amelyet a nép közé dob. A képnek ugyanakkor királyellenes ízt adott, hogy az egész csoport alatt, mint alapzat, Ferenc József alakja volt látható, ami mintegy azt sugallta, hogy az ő a vállain emelkedik ki a vallási anarchia. A főügyész perbe fogta a főszerkesztőt, Markos Gyula római katolikus papot. Ő a bíróság előtt azzal érvelt, hogy a kép allegória az áldatlan egyházpolitikai helyzetről, és valójában azt jelképezi, hogy a liberálisok a királyt akarják felhasználni politikai programjuk szentesítésére. Az esküdtszék hat a hathoz arányban szavazott, ami a szabályok alapján¹⁹ a vádlott felmentését jelentette.²⁰

Kevesebb szerencsével járt pályatársa, Lepsényi Miklós, akinek a *Magyar Néplap* nevű katolikus hetilapban megjelent, *Megtörtént* című vezércikkéért kellett az esküdtszék elé állnia. A cikk szerint a király a polgári házassági törvény szentesítésével méltatlanná vált hivatására. „Az Isten kegyelméből uralkodókat tiszteljük, de a nem Isten kegyelméből uralkodókat nem. A korona is csak úgy méltó a tiszteltre, ha kereszt ékesíti. A magyar koronából pedig kitörött a kereszt” – írta.²¹ A perben az ügyész elsősorban a feltűnési vágyat, a vallási fanatizmust és a korlátoltságot okolta a sértő cikk megszületéséért. A védelem azt próbálta bizonyítani, hogy a cikk csupán vallási szempontból bírálta a polgári házassági törvényt. Az esküdtszék azonban nem fogadta el a védekezést, és tíz a kettőhöz arányban bűnösnek találta Lepsényit, akit a bíróság azután fél év államfogházra ítélt.²² Néhány nappal később tárgyalták a *Magyar Állam* nevű katolikus lap szerkesztőjének, Szemnecz Emilnek az ügyét, aki a *Consummatum est* című cikkében úgy vélte, hogy Magyarország a király döntése után megszűnik keresztény ország lenni, és az ultramontánok nevében kijelentette: „Jöjjön, habár legmagasabb helyről a rossz példa, mi inkább fogunk engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek.” Szemnecz cikkét az esküdtszék szintén tíz a kettőhöz arányban találta királlysértőnek. Ő nyolc havi államfogházat kapott büntetésként.²³

¹⁸ A Herkó Páter. *Religio*, 1895. június 22. 438.

¹⁹ A vádlott elítéléséhez legalább hét esküdt szavazata volt szükséges. *RÉVÉSZ T.*, 1986. 40.

²⁰ Egy élclap sajtópöre. *Budapesti Hírlap*, 1894. május 23. 9–10.

²¹ Egyházpolitika és királlysértés. *Budapesti Hírlap*, 1895. január 30. 8.

²² „Megtörtént.” *Budapesti Hírlap*, 1895. február 8. 9.

²³ *Consummatum est*. *Pesti Napló*, 1895. február 14. 2.–A Magyar Állam sajtópöre. *Fővárosi Lapok*, 1895. február 15. 521.

Az esküdszékek tehát a közéletet meghatározó liberális szellemiséggel szemben álló nézeteket viszonylag szigorúan ítélték meg, ugyanakkor más királysértési esetekben, ahol a nemzeti érzület kérdése került a középpontba, kifejezetten engedékenynek mutatkoztak. Fontos ilyen témát jelentett Kossuth Lajos személyének megítélése, akit 1894 áprilisában – Ferenc József ellenkezése miatt – nem az állam, hanem a főváros temettetett el. 1894 novemberében tárgyalták például Seffer László hírlapírónak, az *Olvasd* című periodika szerzőjének az ügyét. Ő a *Kossuth ő felsége* című cikkében arról írt, Ferenc József nem egyezett bele abba, hogy a néhai kormányzót a képviselőház költségén temessék el, az ő személyes utasítására vették le a gyászlobogókat a középületekről. Vele szemben Kossuth az emigrációban mindig „királyi szívvel” viselte a megaláztatásokat. A vád elsősorban üzleti érdekeket sejtett a cikk harcias hangvétele mögött, a védelem szerint viszont a szerző a királyt nem azért emlegette, hogy őt lekicsinyelje, hanem hogy ezzel is Kossuth emlékét dicsérje. Az ügyvéd beszéde a következő mondattal zárult: „Ne legyünk bécsi-bécsiek. Ne legyünk hiperlojalisak, ne legyünk lakájok!” Bár az elnök rendre utasította megjegyzéséért, a hazafias érzelmek megszólítása a jelek szerint mégis hatott, hiszen az esküdtek nyolc a négyhez arányban felmentették a vádlottat. A tárgyalás érdekessége egyébként, hogy a kisorsolt esküdtek között eredetileg szerepelt volna Tisza István és Mikszáth Kálmán is, őket azonban a vádlott visszautasította, így nem vehettek részt az eljárásban.²⁴

1895 januárjában az *Olvasd* egy másik munkatársának, Zarándy Gáspárnak kellett bíróság elé állnia a *Nyílt levél a királyhoz* című cikkért, amelyben egyebek mellett azt nehezményezte, hogy Ferenc József nem küldött koszorút Kossuth ravatalára. A jelek szerint az ügyészség igen komolyan vette ezt az ügyet, hiszen a vádat személyesen – az óvatosságáról és alaposágáról ismert²⁵ – Kozma Sándor királyi főügyész képviselte, noha ő utoljára 15 évvel azelőtt szerepelt tárgyaláson. Vádbeszédében azt fejtegette, hogy a magyar sajtó a kiegyezés után, néhány sajnálatos esettől eltekintve, példásan élt a sajtószabadsággal, és „tizenöt éven át a politikai pártoskodás zajában is [...] megőrizte hazafiságát, soha nem támadta meg a hazát s nem sértegette felkent királyának személyét”. Újabban viszont mindez megváltozott, és egyes lapok, mint például az *Olvasd*, a dinasztia tagjainak rendszeres szidalmazásával igyekeznek népszerűsége tenni. Ezután Kozma a királysértés fogalmát igyekezett megvilágítani, kijelentve: „A királysértés vétségének tényálladákhöz elég, ha valaki a köteles tisztelet félrevetésével nyilatkozik a királyról. A durvaság, a gúnyos élcelődés,

²⁴ Kossuth és a király. *Budapesti Hírlap*, 1894. november 30. 9.

²⁵ RÉVÉSZ T., 1986. 201.

a frivolság, mely a királyra vonatkozik, már királlysértés. Így van ez minden monarchikus államban, így kell annak lennie nálunk is, a dolog természeténél fogva.”²⁶

Érvelését az esküdszék végül elfogadta, és – igaz, csak minimális többséggel – hét az öthöz arányban elítélte a szerzőt.²⁷ Kozma Sándor azonban nem örülhetett sokáig, mivel az ítéletet a királyi kúria sajtótanácsa formai hiba miatt megsemmisítette.²⁸ A megismételt tárgyaláson a védő azzal érvelt, hogy Zarándy az egész nemzet fájdalmát foglalta írásba, hiszen a közvélemény azt szerette volna, ha Ferenc József személyesen megjelenik Kossuth Lajos temetésén. Az esküdszék ekkor Zarándy Gáspárt nyolc a négyhez arányban felmentette.²⁹

Az 1890-es évek tehát a királlysértési perek elszaporodását hozták. A függetlenségi ellenzékkel rokonszenvező *Budapesti Hírlap* 1895 februárjában külön vezércikket szentelt a jelenségnek, amit azzal magyarázott, hogy a szabadelvű kormány az egyházpolitikai küzdelem megnyerése érdekében kénytelen volt a király személyét is bevonni a napi politikai csatározásokba, és „az államférfiak és képviselők vitatkozásából őfelsége szent személye átment a hírlapok vitatkozásába”. Ezt rendkívül sajnálatosnak ítélte, hiszen „évtizedek óta ily irányban vétkezés köztünk, magyarok közt nem vala”. A szerző arra is utalt, hogy számos kormánypárti lap szintén igen tiszteletlenül írt az uralkodóról, amikor a hírek még arról szóltak, hogy Ferenc József nem lesz hajlandó szentesíteni a polgári házassági törvényt. Még szerencse, hogy az ügyészség akkoriban inkább félrenézett, így nem kellett kormánypárti publicistákat bebörtönözni – ironizált a publicista.³⁰

A CHLOPY HADPARANCS ÉS A BELPOLITIKAI VÁLSÁG HATÁSAI

A következő években, az egyházpolitikai küzdelem és a Kossuth-temetés ügyének elcsitulásával nyugalmi periódus következett be, ám 1903-ban újabb királlysértési hullám indult el. Ennek fő kiváltó oka nyilvánvalóan a hírhedt chlopy hadparancs volt. Szeptemberben, a galíciai hadgyakorlat alkalmával kiadott hadparancsában Ferenc József kinyilvánította, hogy nem enged a hadsereg egységét veszélyeztető magyar hadügyi követeléseknek, „áthatva az egyetértés ama szellemétől, amely minden nemzeti sajtóságot tisztel, minden ellentétet megold és mindenik néptörzsnek különleges előnyeit a nagy egész javára fordítja”. A hadparancs országos felháboro-

²⁶ Nyílt levél a királyhoz. *Budapesti Hírlap*, 1895. január 18. 10–11.

²⁷ Uo.

²⁸ Megsemmisített ítélet. *Budapesti Hírlap*, 1895. február 20. 8.

²⁹ Nyílt levél a királyhoz. *Budapesti Hírlap*, 1895. május 31. 7–8.

³⁰ Királlysértés. *Budapesti Hírlap*, 1895. február 15. 1.

dást váltott ki, a nemzeti egyenjogúságra oly kényes magyar közvélemény különösen azt nehezményezte, hogy a szöveg a magyarságot a birodalom néptörzsei között említette.³¹ Jól jellemzi ezt, hogy még a dinasztia iránt általában igencsak lojális kormánypárti élclap, a *Borsszem Jankó* is harcias hangvételű versikét közölt reakcióként, amely az uralkodót Kossuth Lajos emlékezetének nemzeti jelentőségével hasonlította össze:

„Ferenc Jóska azt üzente: / Fogytán van a regimentje.
Ha még egyszer így üzeni / Feliratot írunk neki:
Éljen a magyar hadsereg / Éljen a haza!”³²

A király személyének társadalmi megítélését jól tükrözi egy kolozsvári eset: a helyi lapokban fizetett hirdetés jelent meg, amelyben Ferenc József unitárius püspök tudatta a nyilvánossággal, hogy a chlopy hadparancsot nem ő, hanem Bécsben élő névrokona adta ki, akivel semmilyen közösséget sem vállal. Hamarosan kiderült azonban, hogy a hirdetést valójában nem a püspök, hanem Ausch Ede kolozsvári ügyvédjelölt adta fel. Az ügyészség meg is indította ellene a királysértési pert, amelyben Ausch egyszerűen azzal védekezett, hogy „esze ágában sem volt a királyt sérteni s csak tréfálkozott”. Az esküdtszék – hosszas tanácskozás után – felmentő ítéletet hozott.³³

A hadparancs és az egyre jobban kiszélesedő belpolitikai válság következtében a királysértési ügyek száma egyre szaporodott. 1903 novemberében például perbe fogták Purjesz Lajost, aki arról írt, hogy a budapesti Kossuth-szobor felállításának ügye Ferenc József megbékélésre való képtelensége miatt nem halad előre. A szerző azzal védekezett, hogy csak azt írta meg, ami „a közhitben él”, de a király személyét nem kívánta megsérteni. Cikkének másik inkriminált kifejezését, miszerint „bíboros ágyakban szívtelen gyermeket szülnék a koronás anyák”, egyszerűen azzal védte meg, hogy ez a mondat „a múltra vonatkozó történelmi tény” tartalmaz.³⁴ Bernáth Ottó cikke arról szólt, hogy az önálló vámterület létrehozásának fő akadályja az uralkodó. Véleménye szerint: „Valóságos katasztrófa, hogy vezető államférfiaink minden királyi óhaj előtt meghajolnak, tekintet nélkül arra, hogy az országnak szabadsága, nemzeti méltósága, gazdasági ereje megy tönkre ennek következtében. De kérdezzük, hogy vajon a király respektálta-e a nemzet óhaját? Van-e egyetlen példa is arra,

³¹ GERŐ, 1999. 213.

³² Osztrák–magyar Kossuth-nóta. *Borsszem Jankó*, 1903. szeptember 27. 5.

³³ A királysértés. *Budapesti Hírlap*, 1904. május 26. 12. – A két Ferenc József. *Pesti Napló*, 1904. május 26. 15.

³⁴ Királysértés. *Budapesti Hírlap*, 1903. november 18. 9–10.

hogy a király valaha is tekintettel lett volna arra, hogy mit kíván a magyar nemzet? [...] Vagy azt várja talán, hogy amit teljes lojalitással kértünk, azt meg nem tagadható követeléssel kényszerítsük ki? Mert ha a nemzetet a teljes kétségbeesésbe kergetik, akkor nem a nemzet lesz hibás azért, ami történni fog.” Bernáth azzal védekezett, hogy a királyt nem akarta megsérteni, csupán az ellen tiltakozott cikkével, hogy az osztrák politika Ferenc József idős korát próbálja meg kihasználni Magyarország ellen.³⁵

Kalmár Antal közjogi írónak egy szegedi lapban megjelent, *Katonák* című publicisztikája szerint a magyar katonák hóhérszászlók alatt senyvednek a közös hadseregben, mert a valóságban az osztrák császár nagyobb úr a magyar királynál, ezért felszólította a katonákat, hogy vessenek véget ennek az állapotnak. Az ügyészség a királlysértés mellett izgatás és lázítás miatt állította esküdszék elé.³⁶

A szociáldemokrata napilap, a *Népszava* 1904. június 25-én megjelent *Felségsértés* című cikke pedig a következőket idézte Szilágyi József *Proletárok világából* című elbeszéléséből: „A király éppen olyan közönséges, húsból és vérből való alkotmány, mint bármelyik sarki hordár s néha még a tudása sem több. Hát nem égbekiáltó igazságtalanság-e egy ilyen ingyenélőt a nép nyakába akasztani? Mi szükség van rája? Tesz-e valami hasznos munkát az emberiségnek? Egy közönséges szemetes kocsis nagyobb hasznára van az embereknek. A királyok henyélnek. Ez a meztelen igazság, amelynek kimondásáért szigorúan megbüntetnek bennünket – őfelsége a király nevében!”³⁷

A felsorolt esetek közös jellemzője, hogy az esküdszék valamennyi szerzőt felmentette. Az elmarasztalástól a hasonló esetekben a leginkább a *Népszava* kétkezi munkát végző alkalmi publicistáinak kellett tartaniuk, akik a jelek szerinte kevésbé számíthattak a többnyire az értelmiséghez tartozó esküdtek rokonszenvére. Így például 1904 decemberében hat hónap államfogházra ítélték Sinkó György asztalosságét, aki *A király megérkezett* című írásában elsősorban a civillista kétmillió koronás emelése miatt támadta Ferenc Józsefet. A védelem arra alapozta érvelését, hogy a cikk a polgári sajtó hiperlojális hangvételének, tömjénező cikkeinek kigúnyolását célozta. Sinkó „nem hiperlojális, de azért tiszteletteljes” írása tehát csak ezekhez az eltúlzott írásokhoz viszonyítva tűnhet fel „merő gúnynak, éles szatírának”.³⁸ A polgári orgánus, a *Budapesti Hírlap* tudósításából úgy érződik, hogy az eljárást vezető bíró pontosan tudatában volt az osztálykülönbségnek, és ingerelte őt a szociáldemokraták internacionalista retorikája. Amikor ugyanis Sinkó megtagadta a választ egy

³⁵ Királlysértés. *Budapesti Hírlap*, 1903. november 19. 13.

³⁶ Királlysértés és izgatás. *Budapesti Hírlap*, 1904. február 14. 16.

³⁷ Felségsértés. *Népszava*, 1904. június 25. 2.

³⁸ Nem fogyunk ki a pörökből! *Népszava*, 1904. december 20. 3.

kérdésre, az elnök – egyértelműen az inkriminált cikk egy mondatára célozva³⁹ – élesen kifakadt: „Maguk különösen szeretnek előhozakodni a nemzetiszínű lobogóval, amely maguk szerint ócska cafat. Pedig az a lobogó annál becsesebb, minél több rajta a foszlány, de természetesen nem a Simkó [sic!] Györgyök védelmében lett azzá. Itt aztán gyáván meghunyászkodnak.”⁴⁰

1905 januárjában négy hónap államfogház büntetést kapott Fliegl Béla bádogossegéd *A király és a gyárosok* című cikkéért. Védekezése szerint ő csupán a száraz tényeket írta le, és ezek segítségével vont párhuzamokat a király és a külföldi gyárosok működése között.⁴¹

A belpolitikai helyzet a Tisza István által 1904 novemberében levezényelt „zseb-kendőszavazás” és az arra adott erőszakos ellenzéki reakciók nyomán még feszültebbé vált, amire válaszként Ferenc József feloszlatta a képviselőházat.⁴² A népszerű oknyomozó újságíró és publicista, Fényes László a *Független Magyarországnak* ezt úgy értékelte, hogy a király megszegte koronázási esküjét, hiszen a törvénnyel ellentétesen úgy oszlatta fel a képviselőházat, hogy az még nem fogadta el az előző évi költségvetést. Fényest 1906 februárjában állították bíróság elé, ahol valóságos szócsata bontakozott ki a király és a politikai rendszer legitimitásáról. A vádlott azzal védekezett, hogy nem sértette meg az uralkodó személyét, csupán annak egy tettét bírálta. A bíróság elnöke erre emlékeztette, hogy az államfő a törvény szerint nem vonható felelősségre, és minden cselekedetéért a kormány viseli a felelősséget. Erre Fényes kijelentette, hogy írásában a felelős kormányt is támadta, azonban a koronázási esküt nem „a gonosz tanácsadók” tették le 1867-ben, hanem személyesen Ferenc József, azt tehát egyedül csak ő szeghette meg. Amikor az elnök azt firtatta, hogy Fényes miért nem próbálta meg a kormányt a parlament útján felelősségre vonni, a vádlott úgy válaszolt, hogy a parlamenti felelősségre vonás csak elvi lehetőség, hiszen ha a testület élni akarna e jogával, akkor egyszerűen szétkergetik.⁴³ Fényes úgy érvelt, hogy ő csupán a valóságot írta le cikkében: „Ha a fotográfus egy borzalmasan összecsonkított holttestet fotografál le, erről a fotográfus masina

³⁹ „A házakat teleaggatták háromszínű zászlók ócska cafataival, a háziurak lojalitása nem eröltette meg magát tiszta és új lobogó erejéig.” A király megérkezett. *Népszava*, 1904. május 5. 2.

⁴⁰ Királysértés. *Budapesti Hírlap*, 1904. december 18. 14.

⁴¹ „A király és a gyárosok”. *Budapesti Hírlap*, 1905. január 14. 14. – Szerkesztői üzenetek. *Népszava*, 1905. február 18. 9.

⁴² PESTI Sándor: Tisza István küzdelmei a parlamentarizmus körül. In: *Tisza István, két korszak határán*. Szerk. IFJ. BERTÉNYI Iván. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2016. 57–63.

⁴³ Királysértés. *Budapesti Hírlap*, 1906. február 6. 12. – Fényes László királysértési pöre. *Népszava*, 1906. február 6. 10.

nem tehet, mert tényt örökített meg.” A per végül felmentéssel zárult, ami jól tükrözi a közvélemény többségének korabeli felfogását.⁴⁴

A KORMÁNYZATI FELLÉPÉS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI AZ 1910-ES ÉVEKBEN

Az esküdtszékek engedékeny ítélkezési gyakorlata idővel, különösen a Nemzeti Munkapárt 1910-es hatalomra jutása után, bizonyos kerülőutak keresésére kezdte ösztönözni a hatóságokat. Ilyen módszer volt, hogy ha felmerült a királysértés gyanúja, akkor elkobozták az adott lapszámot és visszavonták az utcai árusítási engedélyét. 1911 augusztusában az egyik legnépszerűbb – és egyértelműen a függetlenségi-ekhez kötődő – bulvárlap, *A Nap* jutott erre a sorsra. A lap ugyanis augusztus 18-án, tehát a király születésnapján *Véres emlékek* és *Elmaradt esemény* címmel olyan cikkeket közölt, amelyeket az ügyészség királysértőnek talált, a lapszám terjesztését ezért betiltotta. Erre hivatkozva Budapest alpolgármestere másnap visszavonta a lap utcai árusításának engedélyét. Ezek a döntések azonban azonnal riadóztatták az újságíró-társadalmat: egy szerkesztő azt javasolta Herczeg Ferencnek, a Budapesti Újságírók Egyesülete (BÚE) elnökének, továbbá Rákosi Jenőnek, az Otthon Írók és Hírlapírók köre elnökének, hogy a sajtó addig ne közöljön egyetlen sort sem az országgyűlés tárgyalásairól, amíg a kormány a tilalmat vissza nem vonja, illetve vonatja. (Mint ebből is látszik, az alpolgármester döntése mögött magasabb kormányzati szándék meglétét feltételezték.)⁴⁵ A BÚE tagsága a sajtószabadság súlyos megsértését látta az esetben, ezért Herczeg Ferenc eljárta *A Nap* érdekében Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknél. A beavatkozásnak nem lett eredménye – Herczeg ezután le is mondott –, sőt a kereskedelmi miniszter megtiltotta a lap árusítását a vasúti pályaudvarokon is.⁴⁶ A tagság az esetet egyértelműen a hatalom pártpolitikai részrehajlásának tulajdonította, ezért országos tiltakozó gyűlést hívott össze a sajtó munkatársainak számára augusztus 30-ára.⁴⁷ A BÚE elfogadta főtitkára, Purjesz Lajos javaslatát arról, hogy az ügyben tiltakozó memorandumot intéz az országgyűléshez, és minden sajtóorgánum kötelességévé teszi, hogy állandóan tartsa napirenden a kérdést.⁴⁸

⁴⁴ Felségsértés – fölmentéssel. *Pesti Napló*, 1906. február 6. 14.

⁴⁵ Visszavont kolportázs-engedelem. *Budapesti Hírlap*, 1911. augusztus 20. 12.

⁴⁶ A visszavont kolportázs-engedelem. *Budapesti Hírlap*, 1911. augusztus 22. 4.

⁴⁷ Az Újságírók Egyesületének akciója. *Budapesti Hírlap*, 1911. augusztus 22. 5.

⁴⁸ A megvont kolportázs-engedelem. *Budapesti Hírlap*, 1911. augusztus 29. 7.

Az újságírógyűlés viharos hangulatban zajlott le, és Ormos Endre, a *Népszava* munkatársa új, az eredetinel jóval radikálisabb javaslatot terjesztett be. Ennek részét alkotta például a követelés a rendőri nyomozásnak a sajtóügyekből való kizárására, az ügyészség és a bíróság függetlenítésére, az esküdtbíróság demokratikus átalakítására, valamint a büntető törvénykönyv 171–174. fejezeteinek eltörlésére.⁴⁹ A két javaslatból kompromisszumos változat készült, amely a *Népszava* javaslatából a felsorolt pontok közül csak a legelsőt emelte át. A lap képviselői ennek ellenére – feltehetően az egység megőrzésének érdekében – támogatták a döntést.⁵⁰

Az újságírók testületi fellépése azonban nem járt eredménnyel, a lapok elkobzása és az engedély felfüggesztése továbbra is gyakorlat maradt, és a sajtópolitika éppen az újságírók igényeivel ellentétes irányba fordult. 1913 júniusában nagy port vert fel, hogy a vizsgálóbíró egyetlen nap alatt elrendelte a *Pesti Hírlap* aktuális lapszámának lefoglalását *Az elaggott király*, a *Független Magyarországét* a *Rémuralom*, a *Népszavát* pedig a *Kezdődik a tatárjárás* című cikk miatt, mindhárom esetben királysértés vétségére hivatkozva. A helyzetet politikailag igencsak érzékennyé tette, hogy a döntés egyetlen nappal azután következett be, hogy Tisza István második kormánya hivatalba lépett. Tisza pedig már miniszterelnöki bemutatkozásakor a sajtó megrendszabályozásának elkerülhetetlenségéről beszélt.⁵¹ Amikor megkérdezték Balogh Jenő igazságügyi minisztert, hogy mi a véleménye minderről, a miniszter kifakadt: „Nem bánom, üssenek engem, vagy üssék a kormányt, ha akarják, de a felséget nem engedem bántani. Látván a Balkánon végbemenő eseményeket, a népfajok élet-halálharcát, a király személyét nem engedem bántani, hiszen ilyen viszonyok közt, amikor magunkra vagyunk hagyatva és köröskörül nőttön nő a veszedelem, a királyt és az Ausztriával való kapcsolatot bántani örület, hebehurgyaság, ezt nem tűrjük.”⁵²

A miniszteri elégedetlenség látványos kinyilvánítása már a parlament előtt lévő törvényjavaslat melletti hangulatkeltést szolgálhatta. Balogh ugyanis a következő nap terjesztette elő a képviselőházban a tárca javaslatát, amelynek alapján megszületett az 1913. évi XXXIV. törvény a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról. Ez egyrészt szigorította a királysértés büntetési tételeit és önálló bűncselekménnyé nyilvánította a királyság intézményének megszüntetésére irányuló fellépést, ami kifejezetten a formálódó köztársasági mozgalom – és annak havilapja, a *Magyar Köztársaság* – ellen irányult. Gyakorlati szempontból viszont a törvény legfontosabb újítása az volt, hogy a királysértéssel kapcsolatos sajtópereket

⁴⁹ A Budapesti Újságírók Egyesülete. *Budapesti Hírlap*, 1911. augusztus 31. 7–8.

⁵⁰ A sajtószabadság jegyében. *Budapesti Hírlap*, 1911. szeptember 1. 5–6.

⁵¹ BUZINKAY, 2016. 311.

⁵² Három újság elkobzása. *Budapesti Hírlap*, 1913. június 13. 8.–, „Nem tűrhetjük!” *Népszava*, 1913. június 13. 2–3.

elvonta az esküdszékek illetékességéből. Balogh Jenő miniszteri előterjesztésében ezt a változtatást azzal indokolta, hogy „[...] az esküdtbíróság különösen a királysértésekkel szemben nem nyújtott védelmet, mert az esküdtek gyakran nem ismerik föl azt a határvonalat, amelyet a politikai küzdelemben alkotmányunk és tételes törvényeink szerint túllépni nem szabad, az esküdtek a királysértés nyilvánvaló eseteiben is arra az álláspontra bírhatók, hogy a szóbanforgó bűncselekmény nem a király személye, hanem kormányának egyik-másik ténykedése ellen irányul.”⁵³

A törvény be is váltotta a hozzá fűzött reményeket, hiszen hatályba lépése után a hatóságok újult erővel léptek fel.⁵⁴ Számos per indult, elsősorban a *Magyar Köztársaság* és a *Népszava* ellen, a bíróságok pedig rendre elmarasztaló ítéleteket hoztak. Az új helyzet az előbbi sajtótermék helyzetét teljesen ellehetetlenítette, 1913-ban meg is szűnt.⁵⁵ 1914 júniusában került például a szegedi törvényszék elé Andrássy Emma ökörirtói tanítónő ügye, aki a *Magyar Köztársaság* által közölt cikkében kijelentette: „Gyűlöl minket Bécs és az ő császára eléggé.” Azzal védekezett, hogy sértés nem történt, csupán jogos kritikát gyakorolt a király ténykedései fölött, majd az utolsó szó jogával élve kijelentette, hogy büszkén vallja magát republikánusnak és őt nem lehet börtönnel elnémítani. A bíróság a tanítónőt két hét államfogház büntetéssel sújtotta.⁵⁶ 1914 júniusában még egy filmet is királysértőnek nyilvánított a szemfüles bíróság. Fiumében mutatták be azt az alkotást, amelyben Ferenc József és II. Vilmos német császár csatába szállt egy négyfejű szörnyeteg ellen, amely a Balkán-államokat jelképezte. A két császár először nagy nehezen lelakatolta a szörny száját és örömeiben körbeugrálta azt, a lakat azonban leesett a helyéről és a bestia végül felfalta a két uralkodót. A filmet játszó mozi tulajdonosát az ítéletábla három hónap fogházbüntetésre ítélte.⁵⁷

A *Népszava* egy 1914-es írása jól tükrözi az ellenérdekelt felek felháborodását. Ez az álláspont abból indult ki, hogy a kormánypárt a király tekintélyének védelmére hivatkozva valójában saját pozícióit kívánta védeni: „Jól megcsinálták a királyvédő törvényt azok a gazemberek, akik a maguk becsületét hasztalan keresnek a bíróság

⁵³ A királyság és a köztársaság. Törvényjavaslat a büntetőtörvény kiegészítéséről. *Budapesti Hírlap*, 1913. június 14. – Kivételes törvény a republikánus mozgalom ellen. *Népszava*, 1913. június 14. 3–4.

⁵⁴ Ld. például: Tömeges királysértési perek. *Budapesti Hírlap*, 1913. július 13. 36. – Öt újabb köztársasági sajtópör. *Népszava*, szeptember 3. 2.

⁵⁵ A lapról részletesen ld. BERTA Tibor–PETRIK Ágnes: *Magyar Köztársaság, 1911–1913. Politikai folyóirat: történet és repertórium*. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1986. (Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek, 17.)

⁵⁶ A republikánus tanítónő. *Budapesti Hírlap*, 1914. június 10. 14.

⁵⁷ Királysértő mozi. *Az Est*, 1914. június 13. 1.

előtt. Az esküdtek elé nem mernek azonban menni még a király becsületének leple alatt sem, az új törvénnyel minden cikket a szakbíróóság elé vihetnek, amelyben szó esik a királyról.”⁵⁸

ÖSSZEFOGLALÁS

Összegzésként elmondhatjuk tehát, hogy a dualizmus korában, legalábbis az 1913-as törvénymódosításig a sajtó jelentős mozgástérrel rendezett a király személyének és politikájának bírálatában, aminek legfőbb biztosítékát az esküdtszéki bíraskodás intézménye jelentette. A Ferenc Józseffel szembeni kritikák nyilvánosságra kerülhettek, sőt akár még gúnyos formában is jelentkezhettek. A sajtótermékek többségét általában jellemző imázs tehát, amely a magyarbarát és alkotmányos uralkodót méltatta, nem a hatalom elnyomásától és a büntetőjogi következménytől való félelmen alapult, hanem inkább azon, hogy az uralkodó többnyire valóban tiszteletben tartotta a kiegyezést. Gerő András korábban idézett véleménye tehát, amely a Böszörményi-per tanulságainak általánosításán alapul,⁵⁹ az elmondottak alapján nem tűnik érvényesnek a dualizmus teljes korszakára.

Inkább Révész T. Mihály felfogását fogadhatjuk el, aki azt hangsúlyozta, hogy a kiegyezés kormányai kénytelenek voltak nagyon óvatosan alkalmazni a sajtójog fegyvereit, hiszen a laikus esküdtek többnyire nehezen hoztak elmarasztaló ítéleteket, és a felmentés nagyobb kárt okozott volna a kormány – és a király – tekintélyére nézve, mint a kritikus újságírók tiszteletlen hangnemű cikkei. Bár a kormány akciói az 1860-as években „mérsékletre ösztönözhatték is az egész magyar baloldali zurnalisztikát, »ezzel a szélbal kezéből politikai propagandájának egyik legfontosabb eszközét«, a sajtót azonban még távolról sem csavarták ki”.⁶⁰ A kormány ezért többnyire inkább tartózkodott az ellenzéki sajtó elleni jogi fellépéstől, még annak ellenére is, hogy bizonyos esetekben személyesen az uralkodó gyakorolt rá nyomást az erélyesebb intézkedések érdekében.⁶¹

Az elmondottak fontos tanulsága továbbá, hogy a sajtó Ferenc József-képe a dualizmus korában egyáltalán nem volt statikus. Ha úgy látszott, hogy a király vét az alkotmányos elvárásokkal szemben és változtatni fog magatartásán, mint a chlopy hadparancs esetében, akkor a sajtó értékelése is megváltozott, és sokszor igen sarkos

⁵⁸ Június 4-re emlékezni – királysértés. *Népszava*, 1914. február 7. 11.

⁵⁹ Ld. a 13. jegyzetet.

⁶⁰ RÉVÉSZ T., 1986. 191., 201.

⁶¹ ECKHART Ferenc: Ferenc József és a baloldali sajtó. In: *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*. 3. évf. (1933) 386–392.

véleményeknek adott helyet, az esküdtszékek pedig a szabad véleménynyilvánítást rendre fontosabbnak tartották, mint a királysértés tilalmát. Ez a rugalmasság hozzájárulhatott ahhoz, hogy vészhelyzetben – mint amilyen az első világháború volt – az állami propaganda felhasználhassa Ferenc József alakját, a bölcs, eltökélt, de a családi tragédiák által megtört király figuráját a társadalom mozgósítása érdekében.⁶²

Végül azt a feltételezést is megkockáztathatjuk, hogy az uralkodó iránti hűség gondolata a sajtóban nem feltétlenül járt együtt valamiféle kétlelkűséggel, a nemzeti hagyományok megtagadásának igényével. A lapkészítők talán inkább csak arra törekedtek, hogy – igazodva a realitásokhoz – a királyhűség eszméjét, amelynek megőrzését államérdeknek tarthatták, összeegyeztessék a széles néprétegek által vallott függetlenségi tradícióval. Jól jelképezi ezt a törekvést az a rajz, amelyet a *Borszem Jankó* Ferenc József halálának alkalmából közölt. Ezen egy szerény paraszti otthont látunk, a családtagok megilletődve gyászolnak a falon lógó Ferenc József-portré előtt, amely mellett azonos méretben, igaz, némileg szerényebb keretben, egy Kosuth Lajos-kép függ.⁶³

⁶² Erről részletesebben ld. TURBUCZ Dávid: „Ferenc Jóska azt üzenete.” Uralkodói születés- és névnapok az I. világháború alatt. *Történelmi Szemle*, 2016/4. 603–614.

⁶³ Gyászol a magyar. *Borsszem Jankó*, 1916. november. 26. 3.